

Peli Romarategi, misiolari artista

«Ebanjelizazioa edertzea omen zen nire egitekoa Ekuadorko misioetan»

Zer gordetzen da gure herrietako zahar-etxe, komentu eta gisako ezkutalekuetan? Zenbat istorio eta historia, zenbat bizipen gozo eta mikatz, zenbat poz eta neke? Peli Romarategiren biziak bost toles ere baditu.

Miel A. Elustondo

ARGAZKIAK: ZALDI ERO

Peli Romarategi, Fernandez de Romarategi.

Bai, bai, zuzen zaude. Peli Romarategi agertzen naiz beti toki guztietan, baina badakizu, arabarrok deitura konposatuak ditugu. Fernandez de Romarategi Lanas Bengoa Ruiz de Gordo naiz. Aita Otazukoa nuen, eta ama, berriz, Apellanizkoa.

Peli duzu ponteko izena, ala gero euskaratua?

Ez, ez, Peli naiz ni jaiotza-agirian ere. Nahiz eta Peli izenaren ondoan Felix jarri zuten parentesi artean. Izen sabindarra Peli. Egia esan, gurean zaharrenak Isabel izena zuen, baina haren atzetik etorri ginenok Sabinoren modako izenak jaso genituen: Kekile, Gergore, Julien, Sabin eta Peli. Gurean aita oso abertzalea zen, eta euskararen zalea ere bai. Euskaraz ez bazekien ere, txera berezia zion.

Aita Otazukoa, ama Apellanizkoa. Nekazariak izango ziren, hortaz.

Haien gurasoak seguruago. Ni jaio nintzenerako Gasteizen bizi ziren. Aita eba-

nista genuen, eta Bonilla etxe ezagunean egin zuen lan. Ama, etxean, gu hazten. 1922an jaio nintzen ni, Errementari kalean, Gasteizko alde zaharrean, orain Ahateen iturria dagoen horretan. Baina, jakina, zeharo aldatua dago dena. Ingaru horrek Aldabe du izena orain, baina orduan Santo Domingo zen hori. Aldabe gabe, Aldape zen sasoi hartan; bene-benetako herri txiki bat, esaterako, etxetxoak, ortuak, oiloak han, txerriak hemen...

Ikastola bat izan zen zuen etxetik ez aparte, Zapatari kalean.

Bai, hara ere joan nintzen. Lehenengo Campilloko [Landatxo] eskolara joan nintzen, eta gero berriz, Alira bideko eskolara. Gero, ikastolara. Etxean abertzaleak ziren, eta baten batek esana izango zion zer edo zer gure aitari, eta Soliren [Solidaridad de Trabajadores Vascos, ELA] ikastolara hasi nintzen. Frantzisko Xabier Landaburu diputatuaren arreba izan genuen irakasle. Oso andereño ona. Zapatari kalean baino lehen Bakea kalean egon zen ikastola, etxebizitza batean. Baina etxe txikia zen, eta umeak,

berriz, 20, 40. Jolas ere korridorean egiten genuen. Gero, Zapatarira joan ginen. Leku handiagoa han, eta baratzea ere bai han ikastolak. Nik hamar, hamabi urte izango nituen. Goizez eta arratsaldean joaten ginen hara.

Eta zer izan zen Gaztetxu?

Iluntzean joaten ginen lekua. Jende pila bat joaten zen hara. Neska eta mutiko haziak, ez bakarrik umeak. Dantza, antzerkia eta horrelakoak egiten genituen. [Lopez] Uraldetarrena zen etxea, eta Isabel Lopez de Uralde buru, gero moja joan zena Berrizko mesedetakoekin.

Han ikasi zenuen dantzan, beraz. Eta horrela zaitugu dantzari 1934ko Aberri Egunean, Gasteizen.

Bai. Gaztetxuetaoak ginen, eta dantza egiten genuen jai egun handietan. Aberri Egun hartan bai, eta Prudentzio Deunaren egunean ere bai, adibidez. Eta mitinetan ere dantza egin genuen, Espejon eta Izarran, adibidez. Txikia nintzen, baina akordatzeko naiz horretaz. Horrelako giroa zegoen Gasteizen eta Araban sasoi hartan. Gero, gerra etorri zen, eta

Peli Fernandez de Romarategi

1922, Gasteiz

Kasik mende oso bateko historia bizia da Peli. Gasteizen gerra aurreko lehen ikastola, Pilar Landaburu, Gaztetxu mugimendua, 1934ko Aberri Eguna, gerra ostea, errepresioa, erresistentzia, euskara, Ekuadorko misioak, itzulera... Artista da, oroz gain, Peli, eta Ekuadorko Ventanas, Ambato, Bahia eta beste hainbat herri eta herrialdetan utzia du bere ondasun (ez) guztia, eta Urkiola gaineko santutegiko beirateak, Astigarragako elizakoak, edo Abaltzisketakoak dira froga. Jakingarria, bestalde, Juan Ramon Etxebarriaren liburua: *Vida y obra artística del misionero vasco Peli Romarategui*.

kito dena. Aita ere gerra aurrean hil zitzaigun, gaixorik, eta betikoa: batzuk kartzelara, beste batzuk erbestera. Gure anaia Julen Bilbon eduki zuten. Koinatuetakoa bat, kartzelan. Beste bat, atzerrian... Ni etxeko txikiena nintzen, eta Gasteizen.

Zer giro izan zen Gasteizen gerra garaian eta ostean?

Ez zen giro! Badakizu Azazetara eraman eta nola hil zituzten hamasei lagun haiek.

Hemen bertan kontatu zigun historia hori Jesus Estrada Arrondo zenak [Argia, 2087 zbkia.] Errepresioa gorabehera, zuek ez zineten geldirik egon. 1944an bosteko bat osatu zenutela irakurri dut, erresistentzia helburu.

Soldadutzatik etorri berri nintzen. Martin Kortazar adiskidea nuen, eta berak eman zidan Pax Romanaren kongresuaren berri. Gasteizen zen egitekoa [1946, uztailak 18], eta Frantzisko de Vitoriari omenaldia egitea eta monumentua inauguratzea ere pentsatuta zeukaten. Orduan, guk [Iñaki Olano, Martin Kortazar, Quintana, Manuel Garcia de Andoin, Eugenio Saenz Lanas eta Peli bera] ekin-tza bat egitea pentsatu genuen, jende asko baitzen etortzekoa: unibertitate askotako irakasle ospetsuak eta zenbait herrialdetako agintariak. Zapalkuntza egoera salatzea pentsatu genuen guk, eta ikurrinaz eta panfletoz bete genuen Senda pasealekua, Frantzisko de Vitoriaren monumentura bide osoa. Ikurri-nak jarri genituen pasealekuko arboletan: hartu soka bat, lotu mutur batean ikurrina, bestean harria, eta arbola adarretan zintzilik utzi genituen gure ikur-rinak! Kar, kar...

Zer zioten panfletok?

“Preso politikoen askatasuna”, “Gerra bukatu da, soldaduak etxera”, “Ateak ireki erbesteratuei”, “Kito kontzentrazio-esparruak eta lan behartuak”... Eta unibertsiteetako irakasleak eta atzerriko agintariak zeramatzan autobus barrura panfletok bota genituen.

Baina harrapatu egin zituzten.

Bai, bata bestearen atzetik. Urte eta erdi eduki gintuzten Bake kaleko kartzelan. Legez kanpoko elkartzea eta propaganda ilegala egotzi ziguten. Kartzela eta isuna. Horrela zen garai hartan. Eta

gero, betikoa, behin kartzelara eraman- ez gero, hurrena zer bait gertatzen ze- nean, barrura! Arriskutsuak omen gi- nen. Eta Francoren aldeko agintariren bat Gasteiza etortzen zenean, gu beti barrura. “Badaezpadako neurria” omen zen. Hainbat aldiz eduki ninduten kar- tzelan, Gasteizko lagun askorekin ba- tera.

Famatua da garai hartako Gasteizen Bru- no Apodaka polizia zitala.

Gaiztoa, bai. Fama zuen hainbat pertso- na hil zituela hemen inguruan. Berak esaten zuen, batere lotsarik gabe. Muti- kotan harekin ikasitakoek esan ere egi-

Gerra

“Aita oso abertzalea zen, eta beti zen euskararen aldeko, nahiz eta euskaraz ez zekien. Baina sinatu behar zuenean ere, ez zion barkatzen: Romarategi beharrean, Erromarategi sinatzen zuen. Horregatik gure izenak ere, Sabinorenak. Baina, jakina, gerra ondoren *Pelik* ez zuen balio. *Felix* behar zuen”.

Ebanista

“Aita ebanista nuen, eta lanbide horixe ikasi nuen nik Gasteizen. Agirre etxean egin nuen lan, oso tailer handia; ebanisteria, arotzeria, pertsianak... lan asko egiten zen han. Esate baterako, polizia bertara etorri zitzaidan atxilotzera. Egurra latz eman zidaten orduan”.

ten zuten: “Bruno? Eskolako tentela zen eta!”. Gure aitak Gaueko adorazioan edo halakoren batean ezagutu zuen. Ni har- rapatu nindutenean, hantxe Bruno, eta esan zidan: “Gizon ona zen zure aita. Baina nazionalista”. Ez zen oso gizon ar- gia, ez, Bruno hura.

Andoni Urrestarazu Umandi ere harrapa- tu zuten Frantzisko de Vitoriaren ome- nezko ekitaldien barruan. Harekin hasi zinen euskaraz ikasten.

Bai. Andonik testu bat idatzi eta Frontoi hotelean ostatua hartuta zeuden kongresistei utzi zien, haien geletara sartu- ta. Andoni eta beste zenbait lagun ere harrapatu zituzten eta kartzelan gertatu ginen denok. Eta kartzelan hasi nintzen Andonirekin euskaraz ikasten. Ehun ikasgai bete genituen han, libururik gabe. Andoni oso buruargia zen. Lapitza hartzen zuen, koaderno batean idaz- ten, eta guk ere berdin egiten genuen. Oraindik orain esana dut, kartzelan ika- si nuela euskaraz, irakasle onenarekin, Andoni Umandirekin, alegia. Kartzelatik irtenda, Andonik San Antonio kaleko etxean erakusten segitu zuen, eta hara hasi ginen zenbaitzuk. Martin Kortazar, Manolo Andoin eta besteren batzuk. Ni, tartean.

Euskaraz ikasten, ezkutuan, Umandiren etxean.

Bai. Behin baino gehiagotan atxilotu gintuzten, bilerak egiten genituela ego- tzita. Guk, ikasten ari ginela esaten ge- nien, baina alferrik.

Andoni Perez Cuadrado esana duenez, kartzelan zinen 1951n ere, eta kartzelara baino lehen ere buruan omen zenera- bilen misioetarako asmoa. Ekuadorrera joan zinen 1955ean.

Bai, etxeko egoera pixka bat zuzendu eta joan nintzen. 30 urte baino gehiago nituen, eta etxean nire misio asmoa kon- tatu nuenean amak lasai joateko esan zidan, eta arrebeke ere berdin, beraiek zainduko zutela ama. Eta joan nintzen, misioetara, baina ez apaiz. Hara joan- dakoen artean batzuk apaiz ziren, eta beste batzuk sekularrak. Ni hauetakoa nintzen. Neska eta mutil ginen sekula- rrak. Gu Ekintza katolikokoak ginen, eta giro hartan misioak oso gauza bizia zi- ren. Aita santuak ere misioak bultzatzen zituen. Orain ez da ulertzen, baina or- duan, eta Ekintza katolikoaren barruan

“Ekuadorko misioetan nengoela, nire tailerrean pasatzen nituen orduak, Kristo indigenak, amabirjina amerindiarrak, Asisko Frantzisko, eta natura, argia eta kolorea. Horretan eman nuen denbora”

egonda, kasik gauza naturala ere izan zela esango nuke. Talde handi bat osatu genuen Ekuadorren. Oso jende ona aurkitu genuen tropikoan.

Ekuadorko jendeaz ari zara?

Bai. Nekazariak. Soro lanean beti, jende behartsua oso. Ez genuen hiririk zapaldu, beti ginen soro eta landetan. Joan orduko, etxeak eta elizak egiten hasi ginen. Ni ebanista nintzenez, banuen egitekorik franko. Katekesia ere erakutsi izan nuen.

Hala ere, zure egonaldia Ekuadorren arteak markatzen du. Hainbat marrazki, mosaiko eta beirate utzi zenuen bertan.

Denetatik egin nuen. Kartzelan ikasi nuen marrazkia, eta posta bidezko ikastaroa ere egin nuen gero. Ekuadorren ere nire lagunak laster konturatu ziren nire zaletasunaz, eta artelanak egiten jarri ninduten erabat. Jose Maria Zunzunegi zestoarrak bultzatuta, esango nuke. Gero, Ambato herrian nengoela, Chimborazo pean, seminarioko gazteei erakusten, Jose Luis Iriondo frantziskotarrak mosaikoak egiten erakutsi zidan. Oso artista handia zen Iriondo. Hasi nintzen, eta laster ez nuen besterik egin artelana baino. Ebanjelizazioa edertzea omen zen nire egitekoa Ekuadorko misioetan, eta nire tailerrean pasatzen nituen orduak, Kristo indigenak, amabir-

jina amerindiarrak, Asisko Frantzisko, eta natura, argia eta kolorea. Horretan eman nuen denbora.

Jose Luis Iriondok erakutsita?

Baina ez Iriondok bakarrik. Tartean-tartean Ekuadortik Euskal Herrira etortzen nintzenean, bata eta bestea ikusteko baliatzen nuen denbora, ikusteko eta ikasteko. Erroma, Florentzia, Venezia, Paris, Mexiko, New York,artzelona, Madril... leku askotan izan nintzen. Etorri nintzen batean, arkitekto batekin hizketan –San Roman abadea zen–, Madrilgo tailer batekin harremanetan jarriko ninduela esan zidan. Eta halaxe joan nintzen Madrilgo Atienzaren taile-

Azken hitza: Tortura

"Peli ebanista zen, artista hutsa. Halaxe da oraindik ere. Pueyo zen orduan polizia, eta hebain-hebain egin zuen Peli, kolpeak han eta hemen. Esku-bilurrak jantzita sartu zuten ziegara. Biok bakarrik ziegan, zer moduz zegoen galdetu nion, min handia ote zuen eta Pelik 'Ez da ezer, ez da ezer', ahotsa ahul eta mehe zuela". (Andoni Perez Cuadrado-ren lekukotasuna).

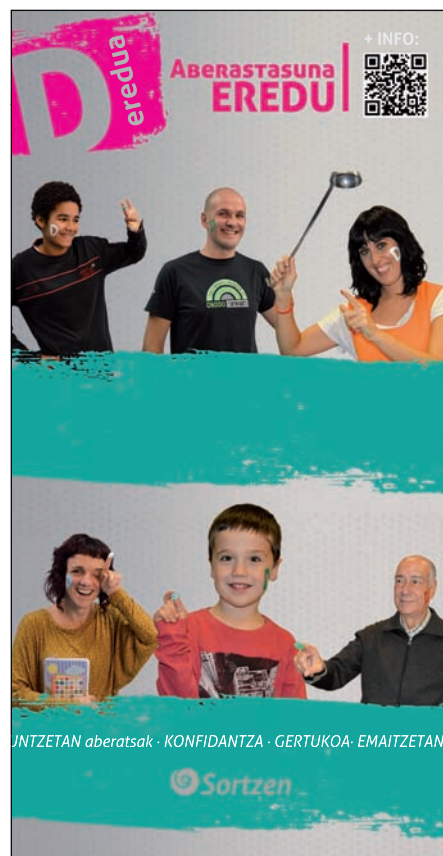
rrera. Real Madrileko futbolariak ziren bi anaia. Han ere ikasi nuen.

30 urte baino gehiago egin zenituen Ekuadorko misioetan.

Eta gero etorri egin nintzen. Joseba Lejarza lekeitiarrak, Ekuadorren urte asko egindakoak, Urkiolara etortzeko gonbita egin zidan 1976an edo. Urkiolan pozik ni. Han ere ni neure lanean, beirateak eta egiten, eta bizi, berriz, euskaraz, baina nahiko lanarekin, han bizkaieraz egiten baitzuten. Ekuadorren ere hitz egiten nuen nik euskaraz, bateko bizkaitar eta besteko giputzarekin. Urkiolara etorri, eta pozik ni. Eta eguraldia bera ere, gozo.

Eguraldia ere lagun Urkiolan?

Bai. Nire garaian, Urkiola beti itxita egoten zen, elurra lepo. Etorri nintzenean, hotzik ere ez genuen izan Urkiolan. Nik, berriz, lehengo hotza nuen gogoan. Baina pentsatu ere ez halakorik. 20ren bat urte egin nituen Urkiolan, eta orain dela urte batzuk, azkena, Gasteiza itzuli nintzen, jaio nintzen herrira. Apaizetxean bizi naiz, apaiz ez banaiz ere. Apaiz ez den bakararra naiz etxe honetan. ■

GIPUZKOAKO ESKOLA TXIKIAK

eskola, herri eta auzo txikiak bizirik!

bizirik!
eskola txikiak herri eta auzo txikiak

ABALTZISKETA	ALTZO	EZKIO-ITSASO	OIKIA
ADUNA	ANGIOZAR	GABIRIA	OLABERRIA
AGINAGA	ARROA	IGELDO	ZERAIN
AIZARNA	BERROBI	IKAZTEGIETA	ZIZURKIL
AIZARNAZABAL	BIDANIA-GOITATZ	ITSASONDO	ZUBIETA
ALBIZTUR	EREÑOTZU	LARRAUL	
ALKIZA	ERREZIL	LIZARTZA	

WWW.ESKOLATXIKIAK.ORG